

Архетип философије у српском културном обрасцу

Архетип, у српском језику схваћен као праобраз или пралик, философије у српском културном обрасцу има своје почетке већ у далекој прошлости наше писмености уопште. Тај Пралик описан у приповетци о Константину (Ћирилу) Философу, брату Методијевом, просветитељу Словена и једном од Светих Отаца Цркве јесте дубока поука о укорењености философије као једне духовне дисциплине у српском културном обрасцу. Видећемо у наредним редовима да је философија чак и више од тога и да значи много више за српску културу од само пуке духовне делатности.

И овај рад почећемо баш причом о Константину – Ћирилу Философу и о томе како је прихватање Философије било у случају овог за нас више него значајног просветитеља и духовног оца.

У првом делу приче описано је тајанствено сновиђење самога Константина још као дечака.

"Кад је седам година било дечку (Константину), виде сан, и причајући оцу и матери рече, да стратег сабравши све девице нашег града рече мени: Изабери себи од њих коју хоћеш за подружје и за помоћ, супругу себи. А је сагледавши и смотривши све, видех једну најкраснију од свих лицем, која се блистала и украшену веома накитима златним и бисером и свом красотом. Њој беше име Софија то јест мудрост. Ту изабрах. Чувши речи ове, родитељи његови рекоше њему. ...Реци мудрости: Сестра ми буди, а разборитост знаном себи створи, јер сија мудрост више од сунца. И ако је доведеш себи за подружје, то ћеш се од многа зла избавити помоћу ње."¹

Следећи редови ове приче говоре о духовном успону Константина – Кирила и његовом позиву коме се одазвао, а то је подучавање философије².

Да Свети Кирил није само описан као учитељ мудрости, него као и неко ко и сам пише о мудрости говоре две његове песме: *Слушајте, Словенски народе сав* и *По туђим земаљама и градовима ходећи*. Он, наиме, у тим песмама не забилази а да не помене Мудрост и даје поуку о Њој. Тако у првој песми каже да писмена тј. учење слова ко прими, том човеку Христос саопштва мудрост³, а у другој песми обараћајући се Светом Димитрију Солунском као мудром Димитрију који пред престолом божјим стоји⁴ и молећи мудрог Димитрија да га спасе од тројезичне јереси⁵, наглашава мудрост двоструко.

А двоструко се у овим записима осликава и Пралик Философије већ у случају Светога Кирила. Философија као мистично сновиђење, али и Философија као невероватна

¹ Ђорђе Сп. Радојичић: Развојни лук старе српске књижевности, текстови и коментари, Матица Српска, Шатампарско предузеће Ударник, Сента, 1962, стр. 47

² Исто. 48

³ Ђорђе Сп. Радојичић: Старо српско песништво IX – XVIII век, БАГДАЛА, Крушевац, МСМЛXXXVIII, стр. 16

⁴ Исто. 17

⁵ Исто

духовна способност самога Светога Кирила коме је она придодата у виду надимка. Али шта Философија (Мудрост) јесте у схватању српског културног обрасца? То ћемо у овом запису пробати да одгонетнемо.

Друга софиоцентрична личност, после светог Кирила, у српском културном обрасцу јесте, наравно, Свети Сава. Његов принос Философије толико је плодотворан да се претвара у једну врсту философије богомудрости. У својој *Беседи о Правој Вери* он све Божје слуге назива богомудрима⁶, а у служби Светом Симеуну на два места Свети Сава користи појам: богомудри⁷.

И тако је кроз читав српски Средњи Век Свети Сава духовно обликовао философске позиције српског културног обрасца, али то је учинио и кроз читаву српску историју утускајући богомудри дух у српску културу. Средњи Век философско – симболички доживљава свој врхунац кроз, опет један, надимак који се даје једном дворском писцу Светог Деспота Стефана Лазаревића, а то је наравно његов животописац, Константин Философ. Такође, епископ Марко Пећки назива у својој служби патријарха Јефрема истинске философије љубитељем⁸, а у свом *Житију светог патријарха Јефрема*, Марко Пећки користи појам љубомудри⁹. Тако и Димитрије Кантакузин у својој *Посланици Исаји* говори о љубави према мудрости¹⁰. Из ових примера видимо да је српски средњовековни дух имао јако философско утемељење чија надоградња се наставља и у стваралаштву Турског доба.

Једна од најзначајних личности тог доба патријарх Пајсије даје један свој архетипски приказ Философије – Мудрости. У *Служби светом Урошу*, а у два наварата Пајсије користи појам свемудри¹¹ везујући га за светог цара Уроша. У кратким Хроникама грофа Ђорђа Бранковића враћа са архетипско сећање на Константина – Ћирила Философа. Бранковић га назива Кирил филозоф¹², ту исти евокацију чини и Атанасије Даскал Србин, писац из доба *Велике Сеобе*, користећи мало народнији израз: Ћирил Философ¹³.

И у Вуковим записима се помиње Ћирил Философ, а у његовим скупљеним народним умотворинама, у једној од њих, стоји само кратка реченица: Хвала ти мудрости!¹⁴

Сада увелико на пољу Савременог Доба, Данашњице, да тако кажемо, пред нама се отвара мисао двојице Светих Философа који су кроз своја дела покушали, такође, да

⁶ Жичка беседа Светог Саве о правој вери, СВЕТИЈАКОВ.ОРГ, стр. 2

⁷ Стара српска књижевност I, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 71, 72

⁸ Шест писаца XIV века, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, стр. 178

⁹ Исто. 167

¹⁰ Списи Димитрија Кантакузина и Владислава Граматика, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1993, стр. 56

¹¹ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1993, стр. 67, 68

¹² Ђорђе Бранковић: ХРОНИКА СЛОВЕНА ИЛИРИКА, ГОРЊЕ МЕЗИЈЕ И ДОЊЕ МЕЗИЈЕ, ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад, 1994, стр. 30

¹³ ОЧЕВИЦИ О ВЕЛИКОЈ СЕОБИ СРБА - приредио Ђорђе Трифуновић, БАГДАЛА, Крушевац, МСМЛXXXII, стр. 17

¹⁴ ВУКОВЕ НАРОДНЕ ПОСЛОВИЦЕ С РЕГИСТРОМ КЉУЧНИХ РЕЧИ, НОЛИТ – Београд, 1996, стр. 341

одгонетну тајну Философије – Мудрости и ми ћемо покушати да укажемо на та одогонетања. Наравно то су Николај и Јустин.

Николај у свом спису *Симболи и Сигнали* пита се питањем својих ученика да ли има хришћанске философије? И на то питање он надаје још једно питање а то је како се неки аутори могу назвати хришћанским философима, а да немају при том исто учење о Богу, души и природи? И како би философија која происходи из те Христове науке могла бити разна, а не једна и иста? Николај тај проблем решава апофатички. Само философија у Христу може бити хришћанска философија.

Јустин питање Философије – Мудрости решава у једном поднаслову своје велике *Догматике*, а то је *Православна Философија Истине*, што нас једним делом враћа на епископа Марка Пећког и на његовог истинске философије љубитеља.

Перспективу Философије отварају и наши историчари српског књижевног и духовног стваралаштва. Професор Павле Поповић говори у својим делима о философској страни старе српске књижевности.

Ђорђе Сп. Радојичић у својој књизи *Књижевна збивања и стварања код Срба у Средњем Веку и у Турско доба*, у једном скромнијем облику, каже:

"У старој српској књижевности има поуке сваке врсте, разних похвалних и хагиографских списа, много узбудљивих апокрифа, историјских и географских дела, нешто филозофије и науке (филологије, медицине, астрономије)."¹⁵

Академик Димитрије Богдановић, велики познавалац нашег старог српског књижевног стваралаштва, отворио је много јасније перспективе философије у српској култури и њеној историји критички се освртајући према неким судовима Јована Скерлића: "Скерлић је стару књижевност, очигледно мерио идеолошки, а не историјски; религиозни вид те књижевности искључивао је, по његовом схватању, сваку уметничку вредност старих текстова, јер је у књижевности видео аутономно стварање, са јасним декларисаним и свесним естетским, а не каквим другим циљевима. Он није уважавао аутономност епоха у развијању естетског и философског погледа на свет и одговарајућег концепта уметности; пренебрегао је динамичан карактер, историчност уметничког стварања и његових закона."¹⁶

Миодраг Павловић, наш књижевник, културолог и философ у Предговору за књигу Ђорђа Сп. Радојичића *Старо српско песништво IX – XVIII века*, казује: "Готово сва наша Житија, од Савиног до Пајсијевог, представљају сложену грађу састављену од наративних пасажа, мноштва цитата, реторских, песничких па и дискурзивних (философско – теолошких) делова. Житија старе српске књижевности унеколико су посебан случај у поређењу са животима светаца других књижевности средњовековне традиције источног и западног хришћанства."¹⁷

¹⁵ Ђорђе Сп. Радојичић: КЊИЖЕВНА ЗБИВАЊА И СТВАРАЊА КОД СРБА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ И У ТУРСКО ДОБА, МАТИЦА СРПСКА, Штампарија "Будућност", Нови Сад, 1967, стр. 15

¹⁶ Димитрије Богдановић: Историја старе српске књижевности, СКЗ, Београд, 1980, стр. 14

¹⁷ Ђорђе Сп. Радојичић: СТАРО СРПСКО ПЕСНИШТВО IX – XVIII века, БАГДАЛА, Крушевац, МСМЛXXXVIII, стр. 6

Професор Јован Деретић у својој књизи *Историја српске књижевности* такође се осврће и на проучавање философске стране у српском духовном стваралаштву: "Како је цела средњовековна књижевност израсла на теолошкој основи, то је и философија постала њен обавезни и неодвојиви део. Сви књижевни радови, од слова и житија до религиозне химне, били су прожети философијом."¹⁸

Мудри, Богомудри, Љубомудри, Свемудри су само неки у богатом репертоару философских појмова у српском културном обрасцу. И ови појмови нам говоре колика је утемељеност философије у српској култури од Средњег Века до Савременог Доба.

Од приче о дечаку Константину и његовом сну о Мудрости, па кроз читаво српско стваралаштво присутно је једно учење српских духовних ствараоца о Мудрости. Мудрост је нешто што је склопу самога човека, нешто у њему урођено, нешто што мора да пронађе у себи, зарањајући дубоко у своје срце. Богомудро је унутра у нама, у нашим срцима и тамо га морамо тражити, као неки исихасти. Оно је наше својство од Бога уграђено у нас нашим стварањем. Тек тим мудро – богомудрим, љубомудро – свемудрим ми можемо да истражујемо оно спољашње, да закључујемо и да откривамо, да долазимо до научних и уметничких решења. Да решавамо животна и практична питања.

По свим овим учењима философија је некако урођена човековом бићу и самим тим она је универзална особина човека. То је закључак који изводимо из записа старих српских духовних и књижевних стваралаца. Потрага за философијом – мудрошћу у нама универзална је потреба човека као боголиког, па самим тим, и богомудрог бића. Једна, поред многоструких, универзалних поука и порука српског културног обрасца је и та да је човек богомудро биће. Богомудра творевина. Можда је то оно одгонетање које лежи у срцу архетипа философије српског културног обрасца. Сам Бог зна.

¹⁸ Јован Деретић: *Историја српске књижевности*, стр. 10, 11